

دانشگاه شهرکرد

دانشگاه شهرکرد

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فقه و حقوق

بررسی فقهی حقوقی مبانی تشدید مجازات اخلاک‌گران اقتصادی

استاد راهنما: دکتر سعید صفی

استاد مشاور: دکتر الهام حیدری

تدوینگر: سیده طیبه احمدی

زمستان ۱۳۹۶

چکیده:

اخلال در نظام اقتصادی کشور شامل هفت عنوان کلی مجرمانه اخلال در نظام پولی و ارزی کشور، اخلال در امر توزیع مایحتاج عمومی، اخلال در نظام تولیدی کشور، قاچاق میراث فرهنگی یا ثروت‌های ملی، تشکیل شرکت‌های مضاربه‌ای صوری، اخلال در نظام صادراتی کشور و تشکیل شرکت‌های هرمی است که مستند قانونی آن مصوب ۱۳۶۹/۹/۱۹ و اصلاحیه آن در تاریخ ۱۳۸۴/۳/۱۴ است و البته قوانین دیگری وجود دارد که ارتباط مستقیمی با عناوین مجرمانه فوق دارد. در قوانین مرتبط با اخلالگران اقتصادی، مجازات تشدید شده است و در صورتی که اخلال در حد افساد فی الارض باشد مرتکب به اعدام محکوم می‌شود. تشدید مجازات به دلیل ارباب و بازاریاندگی که دارد جنبه پیشگیرانه دارد و باعث کاهش روند روبه رشد ارتکاب جرائم اقتصادی خواهد شد. در فقه آیه سی و سوم سوره مائده، قاعده اصولی تنقیح مناط، قاعده نفی اختلال در نظام، بنای عقلاو هم چنین مخالفت اخلال با مصالح خمس به‌عنوان مبانی تشدید مجازات اخلالگران اقتصادی دانسته شده و در حقوق، ارباب و بازاریاندگی عمومی و خصوصی، سیاست کیفری سخت‌گیرانه و افتراقی، و هم چنین شیوع و گسترده‌گی جرائم اقتصادی، مبنای تشدید مجازات اخلالگران اقتصادی است.

واژگان کلیدی:

اخلالگران اقتصادی، افساد فی الارض، مبانی فقهی، مبانی حقوقی، تشدید مجازات.

فهرست مطالب

۱	مقدمه:
۲	الف) بیان مسئله:
۲	ب) هدف اصلی پژوهش:
۲	پ) ارائه سؤالات و فرضیات تحقیق:
۳	ت) پیشینه تحقیق و بررسی منابع:
۴	ث) روش تحقیق:
۴	ج) ساختار پژوهش:
۵	فصل اول
۵	مفاهیم و کلیات
۵	۱-۱ مفهوم شناسی
۶	۱-۱-۱ اقتصاد در فقه
۷	۱-۱-۱-۱ نظام اقتصادی
۷	۱-۱-۱-۲ اقتصاد اسلامی
۸	۱-۱-۲ در حقوق کیفری اقتصادی
۹	۱-۲-۱-۱ جرم اقتصادی
۱۰	۱-۲-۱-۲ امنیت اقتصادی
۱۱	۱-۲-۱-۳ اخلاق در نظام اقتصادی
۱۲	۱-۲-۱-۴ ویژگی‌های جرائم اقتصادی
۱۲	۱-۲-۱-۵ چندگونگی جرائم اقتصادی
۱۳	۱-۲-۲-۱ ورود خسارات مالی
۱۳	۱-۲-۲-۲ مشارکتی بودن جرائم اقتصادی
۱۳	۱-۲-۲-۳ غیرملموس بودن وسایل ارتکاب جرم
۱۴	۱-۲-۲-۴ عدم محدودیت جغرافیایی
۱۴	۱-۲-۲-۵ گسترده بودن آثار
۱۵	۱-۲-۲-۶ قراردادی بودن

- ۱-۲-۴-۸ ناآگاهی بزه دیدگان از بزه دیده واقع شدن ۱۵
- ۱-۲-۴-۹ پیچیده بودن ۱۶
- ۱-۲-۵ افساد فی الارض ۱۶
- ۱-۲-۶ فلسفه مجازات ۱۸
- ۱-۲-۷ تشدید مجازات ۱۹
- ۱-۲-۷-۱ فلسفه تشدید مجازات ۱۹
- ۱-۲-۷-۲ طبقه‌بندی تشدید مجازات ۱۹
- ۱-۲-۳-۳ تشدید مجازات منجر به سلب حیات حدی ۲۱
- ۱-۲-۳-۴ تشدید مجازات مادون سلب حیات حدی ۲۲
- ۲-۱ جرم اقتصادی در نظام اقتصادی کشور ۲۳
- ۱-۲-۱ تاریخچه و نظام‌های اقتصادی حاکم بر جرائم اقتصادی ۲۳
- ۱-۲-۱-۱ تاریخچه جرائم اقتصادی ۲۴
- ۱-۲-۱-۱-۱ دوران قدیم ۲۴
- ۱-۲-۱-۲ دوران جدید ۲۵
- ۱-۲-۱-۳ در ایران ۲۶
- ۱-۲-۲ نظام‌های اقتصادی حاکم بر جرم انگاری جرائم اقتصادی ۲۷
- ۱-۲-۱-۲-۱ نظام اقتصادی آزاد ۲۷
- ۱-۲-۱-۲-۲ نظام اقتصادی سوسیالیستی ۲۸
- ۱-۲-۱-۲-۳ نظام اقتصادی مختلط ۲۹
- فصل دوم ۳۱
- مبانی فقهی تشدید مجازات اخلاک‌گران اقتصادی ۳۱
- مقدمه ۳۱
- ۱-۲ علل تشدید مجازات ۳۲
- ۱-۲-۱ تکرار جرم ۳۳
- ۱-۲-۱-۱ تکرار جرائم حدی از دیدگاه فقها ۳۳
- ۱-۲-۱-۱-۱ ادله نظریه نخست ۳۳
- ۱-۲-۱-۱-۱-۲ استناد به روایت ابو بصیر و سماعه ۳۳

۳۴	۲-۱-۱-۱-۱-۱ گسترش و تسری این حکم به حدود دیگر
۳۴	۳-۱-۱-۱-۱-۱ احتیاط در دماء
۳۵	۲-۱-۱-۱-۱-۲ ادله گروه دوم
۳۵	۱-۲-۱-۱-۱-۲ استناد به صحیح یونس بن عبدالرحمن از امام کاظم
۳۵	۲-۲-۱-۱-۱-۲ وحدت ملاک یا الغای خصوصیت
۳۵	۳-۱-۱-۱-۱-۲ ادله گروه سوم
۳۵	۲-۱-۲ تعدد
۳۶	۱-۲-۱-۲ تعریف تعدد
۳۶	۲-۲-۱-۲ بررسی قاعده تعدد در مجازات‌های اسلامی
۳۶	۱-۲-۲-۱-۲ تعدد در حدود
۳۸	۲-۲-۲-۱-۲ تعدد در قصاص
۳۸	۳-۲-۲-۱-۲ تعدد در دیات
۳۹	۴-۲-۲-۱-۲ تعدد در جرائم تعزیری
۳۹	۱-۴-۲-۲-۱-۲ تعدد اعتباری و معنوی
۳۹	۲-۴-۲-۲-۱-۲ تعدد واقعی یا مادی
۴۰	۲-آیه ۳۳ سوره مائده و افساد فی الارض در قرآن کریم
۴۰	۱-۲-۲ بررسی واژه فساد
۴۱	۲-۲-۲ بررسی واژه سعی
۴۱	۳-۲-۲ بررسی واژه‌ی فی الارض
۴۲	۴-۲-۲ بررسی شأن نزول و مفهوم آیه محاربه
۴۳	۱-۴-۲-۲ مفاد آیه محاربه
۴۴	۲-۴-۲ تبیین جرم افساد
۴۴	۳-۴-۲ شرط پذیرش توبه‌ی محاربین
۴۴	۵-۲-۲ مصادیق جرم افساد در فقه
۴۴	۱-۵-۲-۲ مجازات آتش افروز
۴۵	۲-۵-۲-۲ مجازات قاتل اهل ذمه
۴۵	۳-۵-۲-۲ مجازات قاتل بردگان

- ۴-۲-۲-۴ مجازات کفن درزد (نباش) ۴۶
- ۴-۲-۲-۵ مجازات آدم‌ریا و آدم‌فروش ۴۶
- ۴-۲-۲-۶ مجازات ساحر ۴۷
- ۴-۲-۲-۷ مجازات محتال ۴۷
- ۴-۲-۲-۸ تکرار برخی از جرائم تعزیری ۴۸
- ۴-۲-۲-۶ استقلال و تفکیک جرم افساد فی‌الارض از محاربه ۴۸
- ۴-۲-۲-۱۰ دو عنصر جرم افساد فی‌الارض ۴۸
- ۴-۲-۲-۶ مستندات فقهی افساد فی‌الارض و جواز قتل در آن ۵۰
- ۴-۲-۲-۱ استدلال به آیات ۵۰
- ۴-۲-۲-۲ استدلال به سنت ۵۲
- ۴-۲-۲-۳ استدلال به اجماع ۵۳
- ۴-۲-۲-۴ استدلال به بنای عقلا ۵۳
- ۴-۲-۲-۷ نکاتی در باب فساد ۵۴
- ۴-۲-۲-۸ نتیجه‌گیری کلی در رابطه با افساد فی‌الارض از منظر فقه و فقها ۵۶
- ۴-۲-۳ مجازات حدی مستقل افساد فی‌الارض مقتضای نظام کیفری اسلام ۵۶
- ۴-۲-۴ مجازات حدی افساد فی‌الارض لازمه‌ی حفظ مصالح خمس ۵۶
- ۴-۲-۵ تنقیح مناط ۵۸
- ۴-۲-۱ معنای لغوی تنقیح مناط ۵۸
- ۴-۲-۲ تعریف تنقیح مناط ۵۸
- ۴-۲-۳ دلیل حجیت تنقیح مناط ۵۹
- ۴-۲-۴ انواع تنقیح مناط ۵۹
- ۴-۲-۵ استناد به تنقیح مناط برای مفسد فی‌الارض دانستن اخلاک‌گران اقتصادی ۵۹
- ۴-۲-۶ اخلال در نظام اقتصادی در تضاد باقاعده حفظ نظام و منع اختلال در آن ۶۰
- فصل سوم ۶۳
- مبانی حقوقی تشدید مجازات اخلاک‌گران اقتصادی ۶۳
- ۳-۱ قوانین مربوط به تشدید مجازات جرائم اقتصادی: ۶۳
- ۳-۱-۱ تشدید مجازات در جعل ۶۳

- ۳-۱-۱۲ خلال در نظام اقتصادی از طریق قلب سکه ۶۵
- ۳-۱-۳ ارتشا ۶۵
- ۳-۱-۳-۱ تشدید مجازات مرتشی ۶۵
- ۳-۱-۳-۲ ارتکاب ارتشا از سوی نظامیان ۶۶
- ۳-۱-۳-۴ اختلاس ۶۷
- ۳-۱-۳-۴ موارد تشدید مجازات جرم اختلاس ۶۸
- ۳-۱-۳-۵ کلاهبرداری ۶۹
- ۳-۱-۳-۵ تشدید مجازات کلاهبرداری ۶۹
- ۳-۱-۳-۶ قاچاق کالا و ارز ۷۰
- ۳-۱-۳-۶ تشدید مجازات در جرم قاچاق ۷۱
- ۳-۱-۳-۷ جرائم تشدید شده در قانون مبارزه با اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور ۷۱
- ۳-۱-۳-۲ افساد فی الارض در قوانین ایران ۷۲
- ۳-۱-۳-۲ تفکیک جرم افساد فی الارض از محاربه در قانون مجازات اسلامی ۷۴
- ۳-۳ مبانی حقوقی تشدید مجازات اخلاک‌گران اقتصادی ۷۴
- ۳-۱-۳-۱ ارباب و بازرندگی خصوصی و عمومی ۷۵
- ۳-۱-۳-۱ تعریف لغوی و اصطلاحی بازرندگی ۷۵
- ۳-۱-۳-۲ اقسام بازرندگی ۷۶
- ۳-۱-۳-۳ هدف و ثمره‌ی عملی کاربرد نظریه بازرندگی مجازات‌ها و ابزارهای مکمل آن ۷۷
- ۳-۱-۳-۳ بازرندگی در عرصه‌ی تقنین ۷۷
- ۳-۱-۳-۳ بررسی بازرندگی بودن مجازات اعدام ۷۸
- ۳-۱-۳-۳ مجازات کیفری اعدام در اسلام ۷۹
- ۳-۱-۳-۳ رویکرد اربابی در واکنش به جرائم اقتصادی ۷۹
- ۳-۱-۳-۳-۱ مجازات‌های اصلی ۸۰
- ۳-۱-۳-۳-۱ استفاده از مجازات اعدام در موارد خاص ۸۰
- ۳-۱-۳-۳-۱ کیفر حبس ۸۰
- ۳-۱-۳-۳-۳ مجازات‌های مالی: توجه به میزان عواید مجرمانه ۸۱
- ۳-۱-۳-۳-۱ جزای نقدی ۸۱

- ۸۲ ۲-۳-۱-۷-۱-۳-۳ مصادره
- ۸۲ ۳-۳-۱-۷-۱-۳-۳ ضبط اموال مورد استفاده در محیط ارتکاب جرم
- ۸۳ ۴-۳-۱-۷-۱-۳-۳ استرداد مال یا منفعت حاصل از جرائم اقتصادی
- ۸۳ ۵-۳-۱-۷-۱-۳-۳ منع یا محدودیت شدید در تخفیف مجازات
- ۸۴ ۶-۳-۱-۷-۱-۳-۳ تبدیل جرم بازدارنده یا تعزیری به جرم مستلزم حد
- ۸۴ ۷-۳-۱-۷-۱-۳-۳ تشدید مجازات به سبب سمت عمومی
- ۸۵ ۲-۷-۱-۳-۳ مجازات‌های تکمیلی و تبعی
- ۸۵ ۱-۲-۷-۱-۳-۳ مجازات تکمیلی
- ۸۵ ۱-۱-۲-۷-۱-۳-۳ محرومیت از حق
- ۸۵ ۲-۱-۲-۷-۱-۳-۳ انتشار حکم محکومیت
- ۸۶ ۳-۱-۲-۷-۱-۳-۳ سلب امتیازات
- ۸۶ ۴-۱-۲-۷-۱-۳-۳ مجازات انفصال موقت و دائم از خدمات عمومی
- ۸۶ ۵-۱-۲-۷-۱-۳-۳ ممنوعیت از فعالیت، شغل و حرفه خاص
- ۸۷ ۲-۲-۷-۱-۳-۳ مجازات تبعی
- ۸۸ ۲-۳-۳ شیوع و گستردگی جرائم منتهی به اخلال در نظام اقتصادی
- ۸۸ ۱-۲-۳-۳ شیوع جرائم اقتصادی در ایران
- ۸۹ ۲-۳-۳ گستردگی جرائم اقتصادی در ایران
- ۸۹ ۱-۲-۲-۳-۳ صدوبیست و سه میلیارد تومان اختلاس بانک صادرات
- ۹۰ ۲-۲-۲-۳-۳ جرائم اقتصادی شهرام جزایری عرب
- ۹۰ ۳-۲-۲-۳-۳ اختلاس از بیمه ایران
- ۹۰ ۴-۲-۲-۳-۳ فساد ۳۰۰۰ میلیاردی
- ۹۱ ۵-۲-۲-۳-۳ فساد سعید مرتضوی
- ۹۱ ۶-۳-۲-۳-۳ اختلاس‌های نفتی و بابک زنجانی
- ۹۲ سیاست کیفری سخت‌گیرانه و افتراقی
- ۹۳ ۱-۳-۳-۳ جلوه‌های سیاست کیفری سخت‌گیرانه
- ۹۴ ۱-۳-۳-۳ سیاست کیفری سخت‌گیرانه در برخورد با جرائم اقتصادی
- ۹۴ ۲-۳-۳-۳ افتراقی شدن سیاست کیفری در قلمرو ادله اثبات در جرائم اقتصادی

- ۹۵..... ۱-۲-۳-۳-۳ قابلیت استناد به ادله الکترونیکی در قلمرو جرائم اقتصادی
- ۹۶..... ۲-۲-۳-۳-۳ افتراقی شدن اصول حاکم بر ادله اثبات در جرائم اقتصادی
- ۹۶..... ۳-۲-۳-۳-۳ تقدم اماره مجرمیت بر اصل برائت (معکوس شدن بار اثبات)
- ۹۷..... ۴-۲-۳-۳-۳ تعرض به حریم خصوصی در راستای اصل آزادی تحصیل دلیل
- ۹۸..... ۵-۲-۳-۳-۳ عدم رعایت اصل مشروعیت شیوه تحصیل دلیل
- ۹۸..... ۱-۵-۲-۳-۳-۳ به کارگیری مخبران
- ۹۹..... ۲-۵-۲-۳-۳-۳ دام گستری
- ۱۰۰..... ۴-۳ مرور زمان در جرائم اقتصادی
- ۱۰۱..... نتیجه گیری
- ۱۰۳..... منابع

مقدمه:

رشد و توسعه فعالیت‌های اقتصادی در دهه‌های اخیر در کشور، گرچه پیشرفت و آسایش را به همراه داشته است لیکن فعالیت‌های تجاری و اقتصادی را با مشکلات و دشواری‌هایی نیز مواجه کرده است و عواقب سوئی در پی داشته است یکی از آثار سوء آن، معضلی به نام مفاسد اقتصادی در قالب جرائم اقتصادی است. این جرائم امروزه گسترش فراوانی پیدا کرده‌اند و دارای پیامدها و اثرات فراوانی هستند که موجب اهمیت جرائم اقتصادی از جمله: تضعیف امنیت اقتصادی، بی‌ثباتی در کشور، اختلال در سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی، افزایش هزینه‌های معاملات تجاری، تأثیر بر فقر و افزایش آن، گسترش ناامیدی در بین فعالان اقتصادی، زوال اخلاق فردی و اجتماعی و سقوط جامعه، ورود هر چه بیشتر افراد نالایق به لایه‌های حکومت شده است. از طرف دیگر شرایط اقتصادی کشور و رشد قارچ گونه این جرائم، حساسیت افکار عمومی، تأثیر شرایط اقتصادی بر رقابت‌پذیری اقتصاد و برنامه‌های توسعه‌بخشی، مطالبات مقام معظم رهبری، خلأ قانونی و ارتکاب این جرائم توسط افراد دارای مقام دولتی و سیاسی، سهل‌الوصول بودن رسیدن به مبالغ قابل توجه پول توسط افراد مرتکب، ضرورت برخورد با مرتکبین جرائم اقتصادی را دوچندان می‌کند.

در قوانین مختلف از جمله قانون مبارزه با جرائم اقتصادی، قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا اختلاس و کلاهبرداری، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و قانون تشدید مجازات جاعلین اسکناس و واردکنندگان، توزیع‌کنندگان و مصرف‌کنندگان اسکناس مجعول، مجازات اخلاک‌گران اقتصادی با وجود شرایطی تشدید شده است و اگر در حد افساد فی‌الارض باشد به اعدام محکوم خواهد شد.

در آیه ۳۳ سوره مائده «انما جزاء الذین یحاربون الله و رسوله و یسعون فی الارض فساداً ان یقتلوا...» علاوه بر محاربه با خدا و رسول از افساد در زمین نام برده شده است. فساد ضد صلاح، به معنای تباه گردیدن، نابود گشتن و متلاشی شدن می‌باشد، این واژه به معنی خروج چیزی از حالت اعتدال نیز به کار می‌رود. چنان‌که در مفردات راغب آمده است «الفساد خروج الشیء من الاعتدال، قلیلاً کان الخروج عنها أو کثیراً، یضاده الصلاح» (راغب اصفهانی، ۳۷۹: ۱۹۱۷).

قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، ماده ۲۸۶ و تبصره آن را به افساد فی‌الارض تخصیص داده است و مجازات اعدام را برای مرتکبان آن تعیین کرده است. (میر محمدصادقی، ۱۳۹۵: ۵۹).

در پژوهش حاضر بر آنیم با بررسی فقهی - حقوقی مبانی تشدید مجازات اخلاک‌گران اقتصادی به‌عنوان یک کار تحقیقی،

از آثار و تبعات سوء اخلال در نظام اقتصادی و وقوع جرائم مشابه جلوگیری کنیم.

الف) بیان مسئله:

جرم و پدیده مجرمانه همواره برای جامعه بشری خطرناک بوده است اما گاهی اوقات جرم به واسطه‌ی حالت خاصی، جامعه را تهدید ویژه می‌کند و خطرات جبران‌ناپذیری برای فرد و جامعه دارد. برای مرتکبین چنین اعمال مجرمانه‌ای قانون‌گذار تدابیر خاصی اندیشیده است. که یکی از این تدابیر تشدید مجازات است. جرائم اقتصادی به دلیل ویژگی‌های خاصشان، از جمله: ورود خسارت‌های مالی بسیار، مشارکتی بودن، غیرملموس بودن وسایل ارتکاب جرم، عدم محدودیت جغرافیایی، گسترده بودن آثار این جرائم و پیچیده بودن تهدیدی جدی برای جامعه محسوب می‌شوند. به همین دلیل قانون‌گذار روی به تشدید مجازات این‌گونه جرائم آورده است.

در قانون مبارزه با اخلاالگران اقتصادی و قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری و قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و همچنین قانون مجازات جاعلین و واردکنندگان و توزیع‌کنندگان و مصرف‌کنندگان اسکناس معجول، مجازات مرتکبان جرائم اقتصادی تشدید یافته و مقرر کرده اگر در حد افساد فی الارض باشد به مجازات اعدام محکوم خواهند شد. با توجه به قوانین مطرح‌شده و تشدید مجازات اعمال‌شده در آن‌ها، در تحقیق پیش رو به بررسی مبانی فقهی و حقوقی این تشدید مجازات خواهیم پرداخت به دیگر سخن بررسی خواهیم کرد که بر چه اساس و مبنایی، قانون‌گذار، مفسد فی الارض بودن را برای جرائم ارتكابی پیش‌بینی کرده و مجازات اعدام را برای مرتکبین آن مقرر کرده است.

ب) هدف اصلی پژوهش:

اقتصاد در زندگی افراد جامعه، نقش بی‌بدیلی را ایفا می‌کند و به دلیل ارتباط مستقیم با زندگی مردم، اساسی بوده و به‌هیچ‌عنوان نمی‌توان آن را نادیده گرفت؛ به‌نحوی که به نقل از معصومین، نابسامانی در حوزه اقتصاد نه‌تنها باعث اختلال در حوزه‌های دیگر زندگی می‌شود بلکه دین و معاد انسان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به همین دلیل مبارزه با جرائم اقتصادی دارای جایگاه منحصر به فردی است. بدون شک برقراری و حفظ نظم اقتصادی در گرو مبارزه با اخلاالگران و مجرمین در نظام اقتصادی است. مبارزه با اخلاالگران اقتصادی هم موجب برقراری نظم اقتصادی می‌شود و هم از آثار و تبعات سوء اختلال در اقتصاد کشور جلوگیری می‌کند. با توجه به این مباحث آنچه شد تحقیق حاضر به رشته تحریر دربیاید، بررسی مبانی فقهی و حقوقی تشدید مجازات به‌عنوان عاملی برای پیشگیری از جرائم اقتصادی می‌باشد که البته تشدید مجازات به تنهایی کافی نبوده و نیاز به تمهیدات دیگری نیز می‌باشد.

پ) ارائه سؤالات و فرضیات تحقیق:

سؤال اصلی:

۱- مبنا و منشاء تشدید مجازات نسبت به اخلاالگران اقتصادی چیست؟

سؤالات اصلی:

۲- مبانی فقهی تشدید مجازات از نظر فقها چیست؟

۳- مبانی حقوقی تشدید مجازات از نظر حقوقدانان چیست؟

فرضیات:

فرضیه اصلی:

۱- با توجه به اهمیت اقتصاد در تمامی ابعاد زندگی انسان، فقها و حقوقدانان در صورت اختلال در نظام اقتصادی، مجازات را قابل تشدید می‌دانند که مبانی تشدید از بعد فقهی و حقوقی و جرم شناختی قابل بحث و بررسی می‌باشد.

فرضیات فرعی:

۲- از دیدگاه فقها می‌توان از طرق استنباط مانند تنقیح مناط و قاعده نفی اختلال در نظام و بنای عقلا و مخالفت با مصالح خمسه می‌توان تشدید مجازات را اعمال نمود.

۳- مبانی حقوقی شامل: ارباب و بازاریان عمومی و خصوصی، سیاست کیفری سخت‌گیرانه، سیاست کیفری افتراقی، شیوع و گستردگی جرائم اقتصادی.

ت) پیشینه تحقیق و بررسی منابع:

با مطالعاتی که در این حوزه صورت گرفت در خصوص جرائم اقتصادی کتاب‌های متعددی به چاپ رسیده است و کارهای تحقیقاتی صورت گرفته اما در مورد مطالعه‌ی حاضر که به بررسی مبانی فقهی حقوقی تشدید مجازات اخلاک‌گرا اقتصادی می‌پردازد تاکنون کار تحقیقی جامعی صورت نگرفته است.

«پیشگیری از جرائم اقتصادی در آموزه‌های اسلامی» پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قم، سال ۱۳۹۱ توسط منصور علی پور نگارش شده است. پیشگیری از جرائم اقتصادی بر اساس آموزه‌های اسلامی می‌تواند یکی از موضوعات تأثیرگذار بر جوامع باشد و این مهم در دین مبین اسلام نیز مورد توجه قرار گرفته است. در تعریف جرائم اقتصادی آمده است، جرائمی هستند که علیه اقتصاد کشور ارتکاب می‌یابند و یا به این قصد انجام می‌شوند یا در عمل موجب اختلال در نظام اقتصادی کشور می‌شوند و همچنین جرمی است که دارای آثار و تبعات سوء اقتصادی باشد. عوامل اقتصادی - اجتماعی مانند فقر، نابرابری درآمدی، بیکاری، جنگ و همچنین عوامل فردی مانند ضعف ایمان و اراده و تجربه گذشته فرد از علت‌های وقوع جرائم اقتصادی در سطح جامعه هستند. از آنجاکه اقتصاد پایه و اساس یک ملت برای توسعه، رشد و تعالی می‌باشد، مبارزه با این گونه جرائم از

اهمیت بسیار زیادی برخوردار می‌باشد. در دهه‌های اخیر ناتوانی سیستم دادگستری برای پیشگیری از جرائم اقتصادی بر همگان معلوم شده است. این واقعیت و همچنین هزینه‌های سرسام‌آور اقدامات سرکوبگرانه به‌خوبی نشان می‌دهد که پیشگیری از جرائم اقتصادی بر اساس آموزه‌های اسلامی بسیار کم‌هزینه‌تر است، چون در مرحله قبل از وقوع جرم وارد عمل می‌شود و جرم را در نطفه خفه می‌کند و به‌صورت ریشه‌ای عمل می‌کند؛ زیرا بر روی اعتقادات و افکار مردم تأثیر می‌گذارد و افراد را از انجام جرائم اقتصادی بر حذر می‌دارد. با به‌کارگیری سیاست‌های اسلام در باب پیشگیری وضعی مثل نظارت و کنترل بزهکار، محافظت از آماج، اقدامات کیفری و همچنین در باب پیشگیری اجتماعی مثل امر به معروف و نهی از منکر، برقراری عدالت اقتصادی و اجتماعی، پیشگیری فراگیر و اصلاحی می‌توان از بسیاری جرائم اقتصادی در سطح جامعه پیشگیری به عمل آورد.

«ارزیابی مداخله کیفری در حوزه اخلال در نظام اقتصادی کشور» پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس در سال ۱۳۸۵ توسط مهرانگیز روستایی نوشته شده است. سیاست جنایی ایران، دربردارنده مداخله‌های کیفری متعددی در قلمرو فعالیت‌های اقتصادی است و در قوانین مختلف اقدام به جرم انگاری و تعیین ضمانت اجرای کیفری برای اعمالی کرده است که با عناوینی مانند جرم اقتصادی، فساد اقتصادی، تخلف اقتصادی و... شناسانده می‌شود. اخلال در نظام اقتصادی کشور یکی از این مداخله‌هاست که در این تحقیق به ارزیابی آن پرداخته شده است.

«بررسی فقهی حقوقی اخلال در نظام اقتصادی کشور مطالعه موردی بدهکاران موضوع مطالبات بانکی» پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد واحد شهرکرد توسط سیده مرضیه هاشمی در سال ۱۳۹۵ نوشته شده است. نرخ مطالبات معوق بانکی به دلایل برون‌سازمانی و درون‌سازمانی افزایش پیدا کرده است؛ و این افزایش نرخ مطالبات معوق و گذشته بانک‌ها، راهی به‌سوی اخلال در نظام اقتصادی کشور می‌باشد.

ث) روش تحقیق:

متن حاضر به روش کتابخانه‌ای با استفاده از کتب فقهی و حقوقی، نرم افزارها، مقالات و سایت‌های معتبر و مرتبط با موضوع، به رشته تحریر درآمده است.

ج) ساختار پژوهش:

فصل‌بندی پژوهش حاضر به شرح زیر است:

در فصل اول به کلیات و مفاهیم مرتبط از جمله تشدید مجازات، اخلالگران اقتصادی، افساد فی الارض و... پرداخته شده است. در فصل دوم به مبانی فقهی تشدید مجازات اخلالگران اقتصادی: تنقیح مناط و قاعده منع اختلال در نظام پرداخته شده و در فصل سوم مبانی حقوقی تشدید مجازات شامل ارباب و بازدارندگی عمومی و خصوصی، سیاست کیفری سخت‌گیرانه، شیوع و گستردگی جرائم اقتصادی و سیاست کیفری سخت‌گیرانه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

فصل اول

مفاهیم و کلیات

۱-۱ مفهوم شناسی

بررسی‌ها حاکی از آن است که در کشور ما جرم اقتصادی یک مفهوم عام و اصطلاحی رایج در اذهان و افکار عمومی است که به صورت غیررسمی عنوان مجرمانه به آن داده شده است. این در حالی است که برابر مقررات و قوانین موجود، جرم تنها به فعل و ترک فعلی اطلاق می‌شود که قانون برای آن مجازات تعیین کرده باشد. وقتی مفهوم جرائم اقتصادی مطرح می‌شود، بدون اینکه تعریف جامعی از این مفهوم مطرح شده باشد مجموعه جرائمی چون رشاء، ارتشاء، پولشویی، تحصیل مال از طریق نامشروع، اختلاس و... به ذهن شنونده متبادر می‌شود. با این حال عده‌ای از اندیشمندان به ارائه تعاریفی از جرم اقتصادی مبادرت کرده‌اند که به تعدادی از آن‌ها اشاره می‌شود.

برخی بر این باورند که فساد مالی و اقتصادی عبارت است از کلیه رفتارها و سوءرفتارهایی که موجب اختلال در نظم اقتصادی یا عملکرد بهینه مراکز اقتصادی در مقیاس‌های مختلف از واحدهای کوچک گرفته تا اختلال در اقتصاد کشور می‌شود.

برخی دیگر با اذعان به دشواری تعریف جرائم اقتصادی و پراکندگی آن برای شناخت جرائم اقتصادی سه معیار ارائه کرده‌اند نخست معیار محرک‌های مرتکب که با توجه به این معیار، جرم اقتصادی هر رفتار غیرقانونی است که به انگیزه تحصیل منفعت اقتصادی صورت گیرد. دوم، معیار عواید اقتصادی که با محوریت این معیار، جرم اقتصادی هر رفتار غیرقانونی است که مبتنی بر نقض گردش اقتصادی باشد. سوم، معیار فرایند اقتصادی که طبق این معیار، فرایندهایی که موجب رفتار جنایی می‌گردد، همسان رفتارهایی هستند که نشانگر مصرف‌کننده در فروشگاه‌ها است. (نوزاد، ۱۳۸۹: ۴۲). با توجه به تجربیات موجود در رسیدگی به پرونده‌های جرائم اقتصادی، مصاحبه‌های صورت گرفته با خبرگان مرتبط و با بررسی‌های به عمل آمده در این تحقیق، تعریف زیر را که تعریف نسبتاً جامعی از جرائم اقتصادی است ملاک عمل خود قرار خواهیم داد. «جرائم

اقتصادی به مجموعه جرائم و سوءاستفاده از اختیارات دولت به منظور کسب منافع نامشروع از اموال خصوصی و عمومی تحقق می‌یابد، که نزد کارشناسان و افکار عمومی منافع کلان و نسبتاً کلان تلقی می‌شود.» بنابراین، هریک از مصادیق جرائم اقتصادی که در سطح خرد و کم‌حجم صورت می‌گیرد، عرفاً مفهوم جرم اقتصادی به آن اطلاق نمی‌شود مانند رشوه‌های خردی که در ادارات دولتی به منظور رتق و فتق امور روزمره در بین برخی از مردم و کارکنان مختلف سازمان‌ها و نهادهای خصوصی و عمومی رایج است باینکه در سطح وسیع و به منظور تأمین منافع مادی ارتکاب می‌یابد که در حد یک انحراف یا افساد اداری از آن یاد می‌شود. (زمانی و بیاری، ۱۳۹۱: ۵).

۱-۱-۱ اقتصاد در فقه

در قلمرو اقتصاد فرق هر نظام فکری و مکتبی، الهی یا غیر الهی، بیشتر به جدایی و نارسایی در نظام اقتصادی برمی‌گردد. روش استنباط و دستیابی به نظام اقتصادی هر نظام فکری و مکتبی، امری مهم برشمرده می‌شود. ناهمسانی‌های روش استنباط، فرق‌های فراوانی را در نظام اقتصادی استنباط شده در پی خواهد داشت. شریعت مقدس اسلامی از این امر جدا نیست. ناهمسانی‌ها در روش دستیابی اقتصاد اسلامی، با نظام اقتصادی اسلام، فرق‌های فراوانی را در دستاورد، یعنی اقتصاد اسلامی، یا نظام اقتصادی اسلام، در پی خواهد داشت. (هاشمی، ۱۳۹۵: ۱۲).

اقتصاد از نظر آموزه‌های قرآنی قوام جامعه است؛ بدین معنا که جامعه بشری با اقتصاد، برپا می‌ایستد زیرا آنچه مردمان را حتی در نهاد کوچکی چون خانواده دورهم گرد می‌آورد پاسخگویی به نیازهای آرامشی و آسایشی یعنی روحی و جسمی بشر است. چراکه انسان سعادت را در این دو اصل جست‌وجو و معنا می‌کند. خداوند درباره نقش اقتصاد در جامعه بشری می‌فرماید: «ولا توتوا السفها اموالکم التي جعل الله لکم قیاما» (نساء آیه ۵) اموال خود را که خداوند آن را وسیله قوام زندگی شما قرار داده سه سفیهان و بی‌خردان مدهید. در این آیه خداوند اموال یعنی امر اقتصادی را به‌عنوان عامل قیام جامعه دانسته است. پس نقشی که اقتصاد در جامعه ایفا می‌کند همانند ستون میانی خیمه است که خیمه را برپا نگه می‌دارد و به آن معنا و مفهوم می‌بخشد، اگر اقتصاد جامعه از میان برود و یا سست و ضعیف شود به همان میزان جامعه آسیب می‌بیند.

از این آیات و آیات دیگر قرآنی می‌توان اهمیت اقتصاد را در زندگی بشر و نیز برپایی جامعه به دست آورد البته خداوند در آیاتی چون ۸۵ سوره اعراف و ۸۴ تا ۸۶ سوره هود تأمین سعادت واقعی انسان را در سایه یکتاپرستی، سلامت امور اقتصادی و پرهیز از فساد انگیزی دانسته و در آیات ۲۷۷، ۱۷۷، ۸۳، ۴۳، ۴۱، ۳ سوره بقره و ۳۹ سوره نساء و ۲ و ۳ سوره انفال و آیات دیگر، امور اقتصادی و معیشتی مردم را جایگاهی مهم در حد مسائل اعتقادی و عبادی قرار داده است.

از نظر قرآن، اقتصاد تنها در حوزه امور مادی انسان و جامعه نقش ندارد، بلکه نقشی فراتر از آن می‌شود برای اقتصاد تعریف کرد. از همین رو خداوند برای نقش بهره‌مندی‌های اقتصادی در امور معنوی و معنویت تأکید می‌کند. (توبه آیه ۷۵؛ صف آیات ۱۰ تا ۱۲)

۱-۱-۱-۱ نظام اقتصادی

نظام اقتصادی، نزد اندیشه‌وران اقتصادی، هنوز مفهوم واحد و مورد وفاقی نیافته است. تعریف‌های گوناگون از این واژه گواه این سخن است. شاید بتوان یک مفهوم مشترک را به خلاف ناهمسانی‌های فراوان، از آن‌ها استنباط کرد و آن، چهارچوب‌ها، عنصرها و قاعده‌های اساسی است که تعیین‌کننده پیوندها و رابطه‌های اقتصادی شرکت‌کنندگان در عرصه اقتصاد است؛ برای دستیابی به هدف یا هدف‌های اقتصادی شناخته و نمایان، یا خود همان پیوندها و پیوستگی‌های شناخته‌شده و آشکار شرکت‌کنندگان در قلمرو تولید، توزیع و مصرف، برای رسیدن به هدف یا هدف‌های اقتصادی.

این‌ها را ویژگی‌های مهم اقتصادی می‌دانند. ما درصدد بیان، نقد و بررسی این تعریف‌ها نیستیم اما برای روشن شدن جستار یادشده و فراهم کردن بستر مناسب برای ارائه تعریف موردنظر این تحقیق، اشاره‌ای کوتاه و فشرده به چند تعریف را لازم میدانیم.

ژوزف لازوژی نظام اقتصادی را چنین تعریف می‌کند؛ مجموعه‌ای هماهنگ از نهادهای حقوقی و اجتماعی که در بطن آن‌ها، برخی وسایل فنی سازمان‌یافته به پیروی از برخی انگیزه‌های برتر، به‌منظور برقراری تعادل اقتصادی، مورد استفاده قرار گرفته است (لازوژی، 1914: ۱، ترجمه شجاع‌الدین ضیائی‌ان).

این تعریف به چارچوب‌ها (نهادهای حقوقی و اجتماعی) و به هدف‌ها (برقراری تعادل اقتصادی) اشاره دارد.

کوزنتس، نظام اقتصادی را چنین ترسیم می‌کند: مجموعه قواعد مؤثر بر واحدهای متعدد موجود در جوامع در جهت همکاری در امر تولید، توزیع و مصرفی برای کسب بیشترین موفقیت فعالیت می‌کنند (نمازی، 1374: 1). به مجموعه پیوسته و به رشته کشیده و دارای نظم و ترتیب عناصر و هدف (کسب بیشترین کامیابی و پیروزی تلاش اقتصادی) در این تعریف تأکید شده است.

۱-۱-۱-۲ اقتصاد اسلامی

وقتی اقتصاددانان مسلمان اقتصاد اسلامی را تعریف می‌کنند و مرادشان از اقتصاد اسلامی، غیر از دانش اقتصاد است، به تعریف‌هایی همانند تعریف پیشین برای نظام اقتصادی اشاره دارند و مرز روشن و نمایانی بین نظام اقتصادی اسلام و اقتصاد اسلامی در نظریه‌های آنان یافت نمی‌شود. از این بیان چنین نتیجه می‌گیریم؛ روش کشف نظام اقتصادی اسلام، با روش کشف اقتصاد اسلامی بر اساس این دیدگاه‌ها، نباید چندان ناهمسان باشند؛ بنابراین، در روش استنباط نظام اقتصادی اسلام همان روش‌هایی که دیگران، روش کشف و استنباط اقتصاد اسلامی دانسته‌اند، از باب روش‌های رقیب یا همسو، اشاره، نقد و تأیید آورده می‌شود.

نظر شهید صدر: شهید صدر در برخی موارد، اصطلاح نظام اقتصادی اسلام را بدون آنکه تعریفی از آن ارائه دهد بکار برده است؛ از جمله در مقدمه‌ای که برای چاپ دوم کتاب اقتصادنا نوشته است می‌فرماید: «امت اسلامی... برای حل مشکلات

عقب‌ماندگی اقتصادی چهارچوبی جز نظام اقتصادی اسلام ندارد.» در همین مقدمه در چند صفحه این مطلب را بیان می‌کند که کشورهای اسلامی عقب‌مانده برای نجات خود از عقب‌ماندگی یا از روش‌های سرمایه‌داری تقلید کردند یا از روش سوسیالیستی و درنهایت نیز به روش اقتصاد مختلط پناه آورده‌اند و هیچ‌گاه به فکر روش بدیل این دو روش سنتی نبوده‌اند؛ سپس می‌فرماید این در حالی بود که روش بدیل آماده‌ای وجود داشت که گرچه از میدان تحقق دور بود، در زندگی امت اسلامی همواره حیات نظری و عقیدتی داشت این روش عبارت بود از روش اسلامی و نظام اقتصادی اسلام (صدر، ۱۴۰۸: ۱۱۲). بر این اساس می‌توان نظام اقتصادی اسلامی را از دیدگاه شهید صدر چنین تعریف کرد: نظام اقتصادی اسلام عبارت است از مجموعه‌ای از روابط اقتصادی بین انسان‌ها که برای تأمین نیازهای اقتصادی یا رفع مشکلات اقتصادی سامان یافته؛ در ارتباط با مفهوم معینی از عدالت بوده و به تناسب نیازهای انسانی دارای دو بخش ثابت و متغیر است.

نظام اقتصادی اسلامی، مجموعه‌ای از الگوهای رفتاری و روابط اقتصادی در سه حوزه‌ی تولید، توزیع و مصرف است که از متن آیات و روایات استنباط می‌شود. الگوهای مزبور، شرکت‌کنندگان در نظام اقتصادی را به یکدیگر و به منابع اقتصادی پیوند می‌دهد و جامعه را به سمت اهداف اقتصادی موردنظر اسلام رهنمون می‌سازد (معزی، بی‌تا: ۲۱).

به نظر می‌رسد بیشتر محققان، وقتی درصدد تعریف نظام اقتصادی اسلام برآمدند، به گونه‌ای فرقی و برجستگی‌های اساسی اقتصاد اسلامی، از دیگر اقتصادها به نظام اقتصاد اسلام تعریف کردند. برجستگی و فرقی هر اقتصادی از دیگر اقتصادها، می‌تواند ناشی از مبانی فلسفی، مبانی مکتبی، مفاهیم و ارزش‌های اخلاقی، هدف‌ها، معیارهای حقوق و الگوهای رفتاری (رفتارهای نهادینه‌شده اثباتی یا دستوری درصدد نهادینه کردن) باشد هدف‌های اقتصادی هر مکتبی، هیچ‌گاه گسیخته از مبانی فلسفی، مفاهیم و ارزش‌های اخلاقی پذیرفته‌شده آن مکتب نیست. همچنین معیارهای حقوق و الگوهای رفتاری برگرفته از مبانی مکتبی است همان‌گونه که مبانی مکتبی می‌تواند بر مبانی فلسفی، مفاهیم و ارزش‌های اخلاقی، هدف‌ها، معیارهای حقوقی و الگوهای رفتاری، برگرفته از مبانی مکتبی است؛ همان‌گونه که مبانی مکتبی می‌تواند بر مبانی فلسفی نظام اقتصادی، استوار باشد. در حقیقت همه این مجموعه در حرکت به سوی هدف‌های اقتصادی باهم پیوند و پیوستگی منطقی دارند. الگوهای رفتاری، ضمن پیوند منطقی با دیگر عناصر، خود به گونه منطقی نمود (اثباتی یا دستوری) دیگر عنصرهایند. (هاشمی، ۱۳۹۵: ۱۵).

۱-۲-۱ در حقوق کیفری اقتصادی

حقوق کیفری اقتصادی، هم حقوق کیفری تجاری و هم فراتر از آن است. در واقع حقوق کیفری اقتصادی دو رسالت عمده بر عهده دارد: ۱- حمایت از منافع خصوصی افراد ۲- مدیریت و اداره‌ی اقتصاد کشور. (تضمین منافع جمعی و منافع دولت) اگر بخواهیم این دو را از هم تفکیک کنیم حقوق کیفری تجاری منافع خصوصی تجار و شرکت‌ها را تضمین می‌کند. در حالی که حقوق کیفری اقتصادی فراتر از منافع یک عده خاص است.

اما ماهیت حقوق کیفری اقتصادی بر اثر اینکه نوع نظام ما از جهت اقتصادی لیبرال یا ارشادی باشد متفاوت است. در نظام ارشادی حضور دولت پررنگ است. لذا حقوق کیفری اقتصادی گسترده‌تر است. ولی در نظام لیبرال چون حمایت از سرمایه مهم است فی‌المقدور تخلفات اقتصادی با ضمانت اجراهای صنفی، اداری و غیر کیفری پاسخ داده می‌شود.

۱-۲-۱-۱ جرم اقتصادی

از جرم اقتصادی تعریف قانونی نشده و در حقوق داخلی پاره‌ای از کشورها، بعضاً تعریف و بعضاً مصادیق بیان شده است. به‌عنوان مثال، قانون جرائم اقتصادی اردن در ماده ۳ جرائم اقتصادی را این‌گونه تعریف می‌کند «جرائم اقتصادی جرائمی هستند که احکام این قانون و قوانین مشابه نسبت به آن‌ها اجرا می‌شود و به اموال عمومی تعلق دارد و موجب ضرر زدن به بنیان اقتصادی کشور یا اعتماد عمومی نسبت به اقتصاد ملی یا پول ملی یا سهام یا اسناد و اوراق مالی رایج در کشور می‌شوند» این بیش از آنچه تعریف باشد، ضابطه بیان شده است (میر سعیدی و زمانی، ۱۳۹۲: ۰۴).

در تعریفی دیگر جرائم اقتصادی عبارت‌اند از «جرائمی که در قوانین مربوط به حمایت از فعالیت‌های اقتصادی است یا در قوانین متفرقه‌ای است که فعالیت‌های اقتصادی را تنظیم می‌کند» (زراعت، ۱۳۹۱: ۰۱۲).

به نظر دو تن از حقوقدانان، ژاک لوک بچر و نیکلا کلو، به جرم‌هایی که باهدف دستیابی به یک امتیاز مالی ارتکاب می‌یابند جرم اقتصادی می‌گویند ولی منع نمی‌شود که با ارتکاب این نوع جرائم، امتیازهای غیرمالی نیز تحصیل شود. (میر سعیدی و زمانی، همان؛ ۵).

رایج‌ترین تعریفی که از جرم اقتصادی صورت گرفته است عبارت است از رفتار مجرمانه‌ای که اشخاص حقیقی و حقوقی به انگیزه تحصیل مزایای اقتصادی مرتکب می‌شوند؛ اما این تعریف باوجود رایج بودن ملاحظاتی دارد یکی این که عبارت اقتصادی در معنای دقیق خود به کار نرفته است دیگر اینکه با قبول چنین تعریفی از جرم اقتصادی، جرائم زیادی مانند کلاهبرداری، سرقت، اختلاس، ارتشاء و... در این محدوده قرار خواهد گرفت درحالی که این‌گونه جرائم در چارچوب شناخته‌شده دیگری قرار دارند به‌علاوه جرائمی که اصولاً خارج از حوزه جرائم مالی است مانند آدمکشی و قتل عمد باوجود انگیزه مالی که ممکن است در این حوزه قرار بگیرند.

به نظر ادوین ساترلند مجرمان اقتصادی که در نظر وی بیشتر مجرمان یقه‌سفید نامیده شده‌اند نخبگان اقتصادی هستند که واجد احترام و جایگاه اجتماعی بالایی بوده و در اجرای یک فعالیت حرفه‌ای دست به فعالیت غیرقانونی می‌زنند. ایرادی که به تعریف ساترلند وارد شده این است که به انگیزه کسب مال یا کسب امتیاز غیرقانونی برای مرتکب یا سازمان متبوع وی درانجام فعالیت مجرمانه تصریح نشده است (گسن، ۱۳۸۹: ۰۱۲۰).

بنابراین ناهمسانی تعاریف صورت گرفته از جرم اقتصادی به متفاوت بودن نظام‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، آموزه‌های دینی و شرایط خاص زمانی و موقعیت‌های جغرافیایی کشورها نیز برمی‌گردد. در پاره‌ای از کشورها که نظام اقتصادی متمرکز حاکم است و رقابت آزاد وجود ندارد، جرم اقتصادی دامنه وسیعی دارد و برعکس در نظام‌های اقتصادی غیرمتمرکز که

رقابت، آزاد شناخته شده است دامنه این گونه جرائم بسیار محدود است و به همین خاطر عقیده برخی بر این است که در نظام های غیرمتمرکز، حقوق جزای اقتصادی وجود ندارد چراکه سیاست های اقتصادی در دست حاکمیت نیست بلکه خود بازار تعدیل کننده و تنظیم کننده مکانیزم بازار است و از طرف دیگر چون سیاست های کیفری از طرف دولت تعیین و اعمال می شود به علت فقدان رابطه میان بازار و دولت، شناخت جرم اقتصادی منتفی است. دامنه این گونه جرائم در نظام اقتصادی لیبرال محدود است و حقوق کیفری به لحاظ دغدغه حمایت از سرمایه و جلوگیری از رعب و وحشت و فرار سرمایه گذاران، جرائم اقتصادی ناچیزی را از نظر کمی پیش بینی کرده است (نجفی ابرنآبادی، ۸۷-۱۳۸۶: ۱۴).

در نهایت تعریفی که در این پایان نامه مورد توجه می باشد به شرح زیر است:

«جرم اقتصادی به رفتار مجرمانه ای اطلاق می شود که با انگیزه سود یا امتیاز مادی، در بستر نظام اقتصادی (تولیدی، توزیعی، پولی و ارزی، گمرکی، مالیاتی، حمل و نقل و مصرف) و علیه آن ارتکاب می یابد و در نتیجه موجب اختلال در چرخه نظام و فعالیت های اقتصادی می شود.» (مهدوی پور، ۱۳۹۰: ۳۹).

۱-۲-۲-۱ امنیت اقتصادی

امنیت اقتصادی به لحاظ لغوی، مرکب از دو واژه امنیت و اقتصاد است. واژه *security* در زبان انگلیسی، از ریشه کلمه لاتین *securus* که *se* به معنی بدون و *curus* به معنی پریشانی، گرفته شده (زیسلاو، ۱۳۸۷: ۰۷) و به معنای امنیت سالم و بی خطر، رهایی از اضطراب آزاد بودن از شک و ابهام، آزاد بودن از ترس و خطر و اطمینان داشتن آمده است. (معزی، ۱۳۹۰: ۳۳).

بر این اساس امنیت اقتصادی عبارت است از آزادی از هر نوع ترس، شک و ابهام در بلا اجرا ماندن تعهدات و مطالبات در عین حال حصول اطمینان از برخورداری از ثمره فعالیت هایی که در زمینه تولید ثروت و توزیع و مصرف آن صورت می گیرد. (برومند و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۵).

امنیت اقتصادی وضعیت باثباتی از شرایط و ساختار فعلی و افق معلوم و روشنی از آینده است که در آن فرد، جامعه، سازمان و دولت احساس رهایی از خطر کرده و به طور بهینه می توانند به تولید، توزیع، مصرف ثروت بپردازند. به عبارت دیگر یک جامعه را زمانی می توان از لحاظ اقتصادی ایمن دانست که ثبات در آن جامعه وجود داشته و خانوارها و بنگاه ها به عنوان مهم ترین نهادهای اقتصاد و بازار بتوانند در محیط رقابتی سالم و با میزان اطلاعات یکسان به بهینه سازی رفتار خود بپردازند. (برومند و همکاران، همان: ۲۷).

هرچند در دوران پس از جنگ جهانی دوم تا اواخر قرن بیستم و به خصوص طی دوران جنگ سرد، امنیت کشورها در مقابل تهدیدات خارجی مهم ترین دغدغه موجود بوده و حوزه های امنیت نظامی و سیاسی بیش از امنیت اقتصادی مورد توجه بوده است، با پایان یافتن جنگ سرد و شکل گیری روابط جدید در نظام بین الملل، اولویت های امنیتی دستخوش تحول شده و

امنیت اقتصادی به‌عنوان مهم‌ترین شاخص امنیت ملی مطرح گردید. روند جهانی‌شدن، گسترش تجارت بین‌الملل و جریان بین‌المللی سرمایه‌ها، مهم‌ترین عواملی هستند که امنیت اقتصادی را در صدر توجهات امنیتی قرار داده است. به‌طوری‌که فراهم کردن بسترهای مناسب برای حمایت از سرمایه‌گذاران داخلی و جذب سرمایه‌های خارجی در کشورها، بدون وجود امنیت اقتصادی میسر نیست. (عزتی و دهقان، ۱۳۷۸: ۸) در حال حاضر، امنیت اقتصادی یکی از مهم‌ترین شاخص توسعه‌یافتگی است. کشورهای درحال توسعه، جوامعی هستند که اولین و مهم‌ترین گام برای آن‌ها دستیابی به امنیت اقتصادی است تا در پرتو آن به یک نظام اقتصادی مطلوب برای ارتقای تولید و کارایی منبع دست‌یافته و آنگاه به رفاه اقتصادی یا تقلیل کمبود کالاها و خدمات که هدف نهایی هر نظام توسعه‌یافته است، برسند. (جهانیان، ۱۳۸۱: ۱۳).

امنیت اقتصادی به میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تأمین کالاها و خدمات، هم از مجرای عملکرد داخلی و هم حضور در بازارهای بین‌المللی اطلاق می‌شود. (زمانی، ۱۳۸۸: ۷).

۱-۱-۲-۳ اخلال در نظام اقتصادی

اخلال در نظام اقتصادی جرمی است که از سال ۱۳۶۹ به جرائم کشور افزوده شد و برای مجرمین مجازات‌های سنگینی در نظر گرفته شد. با توجه به ضرورتی که در اواخر دهه شصت احساس شد قانونی تحت عنوان «قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی کشور» در بیست و هشتم آذرماه ۱۳۶۹ به تصویب مجلس رسید. این قانون در دو ماده تنظیم شد که در ماده اول جرم اخلال در نظام اقتصادی تعریف شده است.

در ماده دوم مجازات این جرم توضیح داده شده است. بر همین اساس طبق این قانون، اخلالگر در نظام اقتصادی کشور کسی است که:

الف- اخلال در نظام ارزی یا پولی کشور از طریق قاچاق عمده ارز یا ضرب سکه قلب یا جعل اسکناس یا واردکردن یا توزیع نمودن عمده آن‌ها اعم از داخلی و خارجی و امثال آن مبادرت کند.

ب- اخلال در امر توزیع مایحتاج عمومی از طریق گران‌فروشی کلان‌ارزاق یا سایر نیازمندی‌های عمومی و احتکار عمده ارزاق یا نیازمندی‌های مزبور و پیش‌خرید فراوان تولیدات کشاورزی و سایر تولیدات موردنیاز عامه و امثال آن‌ها به‌منظور ایجاد انحصار یا کمبود در عرضه آن‌ها به وجود آورد.

ج- اخلال در نظام تولیدی کشور از طریق سوءاستفاده عمده از طریق فروش غیرمجاز تجهیزات فنی و مواد اولیه در بازار آزاد یا تخلف از تعهدات مربوط در مورد آن و یا رشاء و ارتشای عمده در امر تولید یا اخذ مجوزهای تولیدی در مواردی که موجب اختلال در سیاست‌های تولیدی کشور شود و امثال آن‌ها را رقم زند.

د- هرگونه اقدامی به‌قصد خارج کردن میراث فرهنگی یا ثروت‌های ملی، اگرچه به خارج کردن آن نینجامد انجام دهد.